

ЕЛИТА КОЈА ЈЕ СТВАРАЛА ЕЛИТУ СРПСКИ ПРОФЕСОРИ И ФРАНЦУСКИ ЂАЦИ

Апстракт

За време Првог светског рата више од 3000 младих Срба провело је своје школске дане у француским основним и средњим школама и на факултетима. О њиховом школовању бринула се француска влада, Министрство просвете и Краљевине Србије као и врсни професори београдских и других гимназија. У процесу васпитања и образовања главну улогу је имало Министрство просвете са министром Љубомиром Давидовићем на челу. Ово дело једinstвено у историји, односно школовање ван граница отаџбине, није било могуће без професора и учитеља који су имали деликатан задатак – да пренесу ученицима знање, али и моралне норме које се стичу у породици.

Боравак српских ђака у Француској оставио је дубок траг у њиховом личном и професионалном животу. Са избегличких стаза враћена је читава послератна универзитетска генерација, а од ње се много очекивало. Ђаци су у отаџбину понели не само знање већ и манире који су тридесетих година XX века дали обележје социјалним дешавањима – у моди, исхрани, у организовању журева, а главни носиоци модернизације међуратне Србији били су баш ти некадашњи француски ђаци.

Овај рад има за циљ да укаже на значајна имена, или елиту, српског школства која је својим радом, током Првог светског рата, формула будућу генерацију елитних стручњака у свим областима привредног и друштвеног живота.

Кључне речи: Први светски рат, школовање у Француској, Министрство просвете, професори.

УВОД

Посебну карактеристику Првог светског рата чини образовање српске младежи у изгнанству, које се, у највећем броју, одвијало у Француској.

Крајем 1915. године с војском су, како не би пали у заробљеништво, из Србије били повучени и младићи у узрасту од четрнаест до осамнаест година, као и млађи ученици и ученице. Они су школовање наставили ван домовине. Већина њих била је бродовима пребачена у Француску, док је мањи број послат на школовање у Африку, Енглеску, Швајцарску, Русију, Италију и Грчку.

Хроничари времена били су свесни пресудне улоге Министарства просвете и црквених послова Србије у очувању и образовању српске младежи, као и савезничке помоћи. По речима професора Јована Кангрге, *поред реорганизације војске, просвета је без сумње била она грана државног живота, која се у туђини прва организовала и чији је рад у туђини довео до најпозитивнијих резултата. Још крајем новембра 1915. године почиње Министарство просвете радити на прикупљању ученика и незапослених наставника. То се отпочело у Солуну, Скадру*

и Драчу, а завршило на Крфу. Сва омладина шаље се под вођством средњошколских наставника у Француску, а нешто мало у Енглеску и Швајцарску и тако се распоређује по школама, у које се са нашим ученицима шаље и по један наставник.¹

Највећи број ученика током Првог светског рата школован је у Француској. Резолуцијом француске Скупштине од 26. новембра 1915. било је предвиђено да се прихвати 500 ученика из Србије, а прва група, 766 ђака, стигла је у Француску већ крајем децембра те године.²

Њихово школовање ишло је на терет француског Министарства просвете, које је било у сталној вези с Министарством просвете и црквених послова Србије. Поред тога, и многа хуманитарна друштва пружала су помоћ у одећи, обући или школском прибору. Јануара 1915. у Паризу је, на иницијативу супруга француских политичара и научника, основан *Француско-српски комитет*, који је крајем 1915. променио назив у *La nation Serbe en France – Српски народ у Француској*. Та организација окупила је преко осамдесет угледних политичара, научника и личности из јавног живота, међу којима је био и Огист Боп (August Vorpe), опуномоћени министар Француске у Србији.³

Велику помоћ српским ђацима пружио је и *Универзитетски одбор за српску омладину*, основан 7. децембра 1915. у Паризу.⁴ На челу те организације, с француске стране, били су председник Луј Лијар, председник Париског универзитета, и секретар Куле, директор Националног бироа из области основног, средњег и универзитетског образовања. Са српске стране представници су били Ђорђе Станојевић, ректор Београдског универзитета, и Милета Новаковић, професор Правног факултета.⁵ Њиховим заједничким радом била су сакупљена средства која су у много чему помогла у школовању српских ђака и студената.

РАД МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

Чланови Министарства просвете и црквених послова, као и чланови других министарстава, били су принуђени да напусте земљу и да, преко Призрена и Скадра, са српском владом у јануару 1916. дођу на Крф. Примарни задатак тог министарства у избеглиштву био је да се окупе избегли ђаци и да им се омогући наставак школовања у савезничким земљама. Министарство, међутим, није могло са Крфа да размешта и надзире све ученике и студенте који су напустили земљу, па су зато, као његова заступништва, установљена просветна одељења у Француској, Енглеској, Италији и Швајцарској.

Тако је при Посланству у Паризу установљено посебно одељење које је радило на распоређивању, школовању и васпитавању српске младежи у Француској. На његовом челу био је Јован Жујовић, председник Српске краљевске академије, који је одлуком министра просвете с Крфа 5. марта 1916. постављен за

¹ Ј. Кангрга, М. Костић, "Увод", *Наставник 1914–1919*, (XXVII), 2.

² Љ. Трговчевић, "Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. Године", *Зборник радова Историјског института, Београд*, Београд, 1987, 262.

³ Љ. Трговчевић, "Два документа о школовању српске младежи 1917. године", *Историјски гласник*, Београд, 1983, 104.

⁴ *Исто*, 104.

⁵ *Исто*, 104.

шефа Просветног одељења у Паризу.⁶ Поред њега, Просветно одељење чинили су: начелник Мирко Поповић, инспектор за вишу наставу Ђорђе Станојевић, референт за вишу наставу Чедомир Митровић, референт за средњу наставу Драгомир Обрадовић и секретар Коста Петровић.⁷ У септембру 1918. спроведене су неке промене, па је за шефа после професора Саве Урошевића, изабраног у јулу 1916, поново постављен Јован Жујовић, док је Мирко Поповић остао начелник, а Драгомир Обрадовић и даље је обављао посао референта за средњу наставу. За референта за вишу наставу постављен је Хенрик Лилер, шеф економата био је Михаило Бобић, а помоћник референта за средњу наставу Милан Банић.⁸

Рад Министарства просвете и просветних одељења за време Првог светског рата није био нимало лак. Поред сталних организационих тешкоћа, било је и оних које су се односиле на садржај наставе. У почетку је било потребно да се организују курсеви француског језика како би ученици могли да прате наставу, а касније да се број часова и наставни програми усагласе с нивоима претходног образовања ученика. У том циљу Министарство просвете донело је два важна законска акта: *Конвенцију о школовању српских студената универзитета и ученика и ученица учитељских школа у Француској*, потписану на Крфу 28. октобра 1916, и *Уредбу о школовању и васпитању српске омладине у Француској*, коју је Министарство просвете одобрило 7. октобра 1917. године.

Проблеми око материјалне помоћи просветним радницима били су стални, па је Министарство просвете у неколико махова доносило одлуке о повишицама месечних принадежности. Од јануара 1918. шефовима и васпитачима ђачких група у Француској, поред тога што су имали обезбеђен стан и храну, исплаћивана је сума од 60 франака месечно.⁹

Једно од најважнијих питања које је Министарство просвете током рата решавало било је питање војних обвезника, то јест ученика и студената који су били у војсци или оних који су подлежали војној обавези. Ученици који нису регрутовани до почетка рата, а били су у Француској, нису слати на фронт, већ им је било омогућено да наставе школовање. Поред тога, Министарство је стално инсистирало на томе да се из војске повуку они који су раније били регрутовани и да се, као и њихови вршњаци, упуте на даље школовање. Због тога је министар просвете Љубомир Давидовић 31. марта 1916. упитио молбу министру војном да се из војске у Универзитетски батаљон пошаљу сви студенти и ученици рођени 1897. године. Министарство војно прихватило је тај предлог и 9. маја 1916. донело одлуку да се студенти и ученици неборци отпусте из војске и да се ставе на располагање Министарству просвете ради наставка школовања, а да се борци упуте у Универзитетски батаљон у Жозјеу.¹⁰

Захваљујући залагању Министарства просвете, током маја и јуна 1917. многи ученици рођени 1897. проглашени су за неборце, а до краја 1917. из војске је отпуштено још 300 бораца, од којих је 150 упућено у Битољску гимназију у Волосу, док су студенти послати у Француску и Италију.¹¹ Министарство војно је

⁶ В. П., "Рад Министарства просвете", *Наставник 1914–1919*, (XXVII), 116.

⁷ *Исто*, 116.

⁸ *Исто*, 116.

⁹ Н. Н., "Додатак шефовима и васпитачима ђачких група у Француској", *Учитељ*, (6), 27.

¹⁰ В. П., н. д., 122.

¹¹ *Исто*, 124.

због великог броја погинулих на фронту стално захтевало да се број војника повећа и да се ученици, уместо у школе, шаљу на фронт. Неслагање између војних и просветних власти било је сасвим разумљиво, али је ипак, захваљујући преданом раду Министарства просвете, многим ученицима и студентима било омогућено да током рата наставе школовање: *Министар Просвете је, међутим, стално заступао гледиште, да, из државних разлога, а с обзиром на многе губитке у интелигенцији у току ратова и на велику потребу у школованим људима, који ће се јавити по нашем повратку у отаџбину, – не треба допустити да ниједан студент или ученик средњих и стручних школа који се затекао у школи у Француској прекида своје школовање, и да, стога, ове ђаке не треба узимати у војску, већ по могућству, упутити из војске у школу што је могућно већи број студената и ученика.*¹²

Поред проблема у свакодневном раду, Министарство просвете пред собом је имало веома озбиљан задатак – организацију школства у Србији после ослобођења. Поводом тога Милан Рабреновић је забележио: *Када се вратимо у ослобођену отаџбину, треба да се позову сви наставници и учитељи који не раде, поставити надзорника, оправити школске зграде, да се уџбеници штампашу о државном трошку, у почетку само буквар и читанка, да се даје бесплатно писаћи материјал, да се што пре ураде нови наставни планови.*¹³

На иницијативу министра просвете Љубомира Давидовића, већ средином 1916. на седницама Министарског савета расправљало се о уређењу школа и просвете у ослобођеној Србији, па су 14. маја 1916. донети следећи закључци:¹⁴

– да се после ослобођења из државног буџета издвоје материјална средства за обнову школских зграда и школског намештаја, за штампање уџбеника и набавку папира за ђачке свеске;

– да се сачини списак учитеља и професора како у земљи тако и оних у иностранству да би се, по потреби, они одазвали позиву ради одржавања наставе у земљи;

– да се одмах након ослобођења отворе учитељске школе у Скопљу и Призрену и да се при гимназијама оснују припремни течајеви на којима би ученици који су пре рата завршили трећи и четврти разред основне школе обновили градиво из рачуна и српског језика.

Годину дана касније послове око припреме наставе након ослобођења на себе је преузело Одељење за припремне радове, основано 22. маја 1917, које је, поред осталог, имало задатак:

– да припреми и брине о издавању уџбеника за све средње, стручне и основне школе и о свим другим публикацијама Министарства просвете;

– да се брине о изради наставних планова и програма за средње, стручне и основне школе;

– да припрема све што треба за извођење одредаба Закона о регулисању школског рада због рата и његових последица и извођење потребних реформи у средњим стручним и основним школама.¹⁵

¹² Исто, 123.

¹³ М. Рабреновић, "Један важан просветин документ", *Учитељ*, (9–10), 620.

¹⁴ И. Димник, "Љубомир Давидовић и наша просвета", *Споменица Љубомиру Давидовићу*, Београд, 1940, 121.

¹⁵ В. П., н.д., 136.

Да би се проблем око будуће организације школовања што успешније решио, од свих истакнутих професора и педагога затражено је мишљење о реформи наставних планова и програма и њиховој примени у послератним условима. Поред тога, сакупљани су подаци о раду школа у Енглеској, Француској и Италији, о њиховом уређењу, одликама и особеностима које би постале основ за корениту реформу школства у ослобођеној Србији: *Данашње прилике, тако кобне по друге стране нашег живота, па и по школовање наше омладине, у много чему ће помоћи да се, нешто још у току рата, а нешто по његовом свршетку, много брже приведе крају ово питање, које би се у миру много спорије свршило.*¹⁶

Током Првог светског рата рад Министарства просвете, с Љубомиром Давидовићем на челу, био је добро организован и необично плодан. Био је усмерен у два основна правца: на решавање текућих питања, то јест организовање и прикупљање ученика и студената ради наставка школовања ван Србије и на реформу целокупног система школства и наставе у ослобођеној Србији.

По ослобођењу Министарство просвете и црквених послова наставило је са уобичајеним радом, али и с радом на прикупљању података о школовању српских ђака у Француској.

Конвенција о школовању српских студената, ученика и ученица на француским универзитетима и у учитељским школама

Ради организовања наставе и издржавања српских ученика и студената у Француској 28. октобра 1916. на Крфу је потписана конвенција између српске и француске владе, а француски Парламент у потпуности ју је усвојио 7. јуна 1917. *Конвенција о школовању српских студената, ученика и ученица на француским универзитетима и у учитељским школама* садржавала је шест тачака, а била је закључена на три године и по потреби се могла обновити.

На основу те конвенције француске мушке и женске учитељске школе биле су у обавези да сваке године приме на школовање изванредан број српских ђака. Одлуку о упису, која се доносила у јулу за наредну школску годину, потписивали су представник француског Министарства просвете и шеф Просветног одељења Србије.¹⁷ Било је предвиђено да у свакој француској учитељској школи која прими српске ученике буде постављен, о трошку српске владе, професор који би предавао српски језик, књижевност и националну историју, а у исто време био би и васпитач. Француска влада је једним делом на себе преузела издржавање ученика у интернатима.

У оквиру високошколског образовања конвенцијом је било предвиђено да један број српских студента буде ослобођен уписнине и државних такси, као и да Министарство просвете Француске одређеном броју успешних студената обезбеди стипендије. Високошколци су при упису били у обавези да покажу диплому о положеном испиту зрелости у француским или српским средњим школама, а они који су имали само српску диплому морали су да пруже доказ о познавању француског језика.

¹⁶ Министарство просвете и црквених послова. *Преглед рада у 1916. и 1917. години*, 86.

¹⁷ *Конвенција о школовању српских студената, ученика и ученица у француским универзитетима и учитељским школама*, Крф 1916, 1.

На сваком француском универзитету који је примио српске студенте било је и неколико српских професора који су, уз одређену надокнаду, предавали српски језик, књижевност и националну историју.

Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској

Други законски акт који је регулисао школовање српских ђака у Француској за време Првог светског рата била је *Уредба о школовању и васпитању српске омладине у Француској*, која је потписана на Крфу 7. октобра 1917. године. Министар просвете и црквених послова овластио је, у договору с Просветним одељењем у Паризу, министра Милоша Трифуновића да пропише уредбу ради утврђивања законских односа у школовању српске омладине у Француској, као и ради утврђивања права и дужности управних органа, службеника, наставника и ученика. Уредба, која је обухватала десет тачака, била је објављена 31. октобра 1917. године у *Српским новинама*, штампаним на Крфу.

Први део уредбе регулисао је рад Просветног одељења, које је, као одељење Министарства просвете, установљено у Паризу. Његов задатак био је да води послове у вези са школовањем, васпитавањем и физичким јачањем српске омладине у Француској током Првог светског рата.

Уредбом су били регулисани права и обавезе студената, то јест сваког ученика који је положио виши течајни испит и уписао се као редовни студент на универзитет, у техничку школу или на припремни курс за техничаре.¹⁸ Трошкове школовања студената, на основу *Конвенције о школовању српских студената, ученика и ученица*, преузела је француска влада, уз финансијско учешће Министарства просвете Србије, а изванредан број техничара образовао се о трошку хуманитарног друштва *Српски народ у Француској*.

Посебно место међу српским студентима заузимали су техничари, чије се образовање у француском систему школовања разликовало од оног на Београдском универзитету. У високе школе, као што су биле Школа за мостове и путеве (*École des ponts et chaussées*) и Школа за уметност и занате (*École centrale des arts et manufactures*), примани су кандидати који су, после положеног вишег течајног испита, *бакалората*, завршили двогодишњи математички течај у лицејима интернатског типа.¹⁹

СРПСКА ГИМНАЗИЈА У НИЦИ И БОЛИЈЕУ

Током школовања српске младежи у Француској посебно место заузимале су српске гимназије у Ници и Болијеу. После неколико одржаних матурских течајева сва српска омладина старија од осамнаест година била је окупљена у две гимназије – прво у Ници, а затим, када је број ђака порастао толико да су капацитети те гимназије постали недовољни, у Болијеу. Настава се одвијала по посебно донетим наставним плановима и програмима, у складу с ратним условима. Скраћени курсеви, чије је трајање зависило од претходног школовања ђака, пружили су ученицима могућност да наставе школовање на француским универзитетима, а оним млађим да се по повратку домовину врате у школске клупе. У образовању великог броја ђака учествовали су истакнути професори, који

¹⁸ *Уредба о школовању и васпитању српске школске омладине у Француској*, 14.

¹⁹ *Исто*, 26.

су својим стручним и педагошким радом за релативно кратко време много постигли. Иако није било уџбеника, као ни наставних средстава, и иако је интернатски начин живота захтевао период навикавања, свим *ничанцима* и *болијевцима* то су били незаборавни дани. Њихова касније забележена сећања указују на то да је уз искрене напоре и племенит рад могуће савладати и велике тешкоће.

Интернат Српске гимназије био је смештен у неколико зграда, међу којима је била и петоспратна *Асторија*, један од најлепших хотела у Ници. Од интерната до трпезарије с двадесетак столова стизало се за око десет минута. Иако су ученици имали обезбеђене све оброке – доручак, ручак и вечеру – а четвртком и недељом уз њих и мало воћа и колача, често су се жалили на лошу храну.²⁰ Али, с обзиром на ратно време, праћено проблемима са струјом и недовољно топлим собама, смештај српских ђака био је задовољавајући. Једино је привикавање на интернатски начина живота представљало потешкоћу за ђаке, као и строга дисциплина која је налагала уљудно понашање: *Неопходно је потребно да у овој школи почне, од првог дана уласка ученика, владати потпуни ред и тачност у испуњавању дужности и од стране ученика и од стране наставника, да француске власти и грађани Нице, који су нас много задужили већ самим тим што су нас примили у своју средину наше ученике, ни једног тренутка ни у једној прилици не нађу повода да буду незадовољни владањем и понашањем ученика.*²¹

Када се говори о српским ђацима школованим у Француској за време Првог светског рата, потребно је указати и на проблем недостатка уџбеника. С обзиром на то да је већина српских ђака морала да се образује на страном језику, сасвим је разумљиво што се тих ратних година појавио већи број примерених уџбеника као помоћ за учење француског језика. Штампани су следећи уџбеници:²² Давид Акалај, *Практични уџбеник француске конверзације у вези с граматиком* (Женева 1917), Давид Алкалај, *Практичан уџбеник француске конверзације у вези са граматиком, удешен за самоуке* (Женева 1918), Драгутин Дероко, *Најпотребнији разговори и речник за Србе на француском језику* (Рома 1916), Драгутин Дероко, *Најпотребнији разговори и речник за Србе на француском језику са тачним изговором француских речи* [Париз (Рома) 1916], Аранђел Јотић, *Потпуна граматика француског језика. Морфологија – етимологија* (Париз 1918), Жика Томић, *Први корак ка француском језику* [Солун (без године издања), Алекса Станојевић, *Практични учитељ француског језика. Вежбање из граматике. Разговори. Речник. За Србе у Француској* (Марсељ 1916), Веселин Чајкановић, *Извод из француске граматике* (Бизерта 1916), Урош Џонић, *Кратак преглед историје српске књижевности* (Ница 1917).

У школама у избеглиштву за потребе наставе матерњег језика, националне историје и географије аутографисана су предавања, то јест рукописи српских професора и наставника, а у школама на Крфу, у Солуну и Волосу коришћено је нешто заосталих уџбеника из Битоља. Пред крај рата Министарство просвете

²⁰ Ученици су добијали: за доручак 0,250л. беле кафе; за ручак: предходно јело (*horse d'oeuvre*) и једно јело са месом, а за вечеру: супу (*rotage*) и једно јело са месом. Четвртком и недељом добијали су о ручку мало воћа или колача. Хлеба је имао сваки читав килограм на дан. Ј. Кангрга, *Српске школе у Ници*, 39.

²¹ АС, МПс Крф, ПО Париз, 1916, г/17: допис министра просвете Љубомира Давидовића упућен управи Српске гимназије у Ници, Крф, 8/21. април 1916.

²² В. Станисављевић, *Два века српских уџбеника*, Београд, 1992, 310.

покренуло је питање издавања скраћених уџбеника, а за потребе широких маса издало је у 100.000 примерака *Буквар за основне школе*, док је *Читанка* била у припреми. Децембра 1916. изашао је *Буквар за основне школе у Краљевини Србији* Стеве Чутурила, који је штампала Државна штампарија на Крфу.²³

Српске ђаке распоређене по француским колеџима и лицејима често су посећивале виђеније личности из политичког и друштвеног живота Француске. Поред њих, бригу о младима водили су и српски професори, па чак и сам престолонаследник Александар Карађорђевић, који је 16. марта 1916. обишао колеџ у Фонтенблоу.²⁴ Затим, Љубомир Давидовић, министар просвете и црквених послова, који је 20. априла 1917, после посете свим школским центрима у којима су се школовала српска деца, упутио телеграм захвалности француском народу и влади: *У тренутку, када напуштам вашу лепу земљу, допустите да Вама изразим своју дубоку и искрену захвалност на старању, што га племенита Француска и нарочито Ви указујете омладини наших школа. Одлично здравље наше деце и њихови постигнути успеси сведоче још сада, да ће она, када се врате у своју напаћену Отаџбину, са узвишенијим осећањима и потпунијим образовањем, моћи корисно послужити остварењу великих светских идеја, за које Француска вековима подноси многобројне и драгоцене жртве.*²⁵

Неколико недеља касније следио је телеграм са следећим речима: *У трагичним данима које преживљавамо, српска деца која су се нашла у Француској нашла су на незабораван матерински пријем. Влада републике и сав француски народ такмичили су се у племенитости да би им ублажили горчину изгнанства. Ступајући ојађене душе на Ваше тло, наша деца нашла су другу отаџбину која је умела да утре њихове сузе и она се сада ту припремају да би сутра била генерација достојна жртва својих очева. Следећи племениту традицију Ваше велике отаџбине, Ви сте учествовали у једном делу јединственом у историји и ја имам ту част да Вам, у име Краљевине Србије изразим искрену захвалност родитеља осталих у Србији који ће, знајући да су њихова деца заштићена, са више наде носити свој крст патњи. 10. мај 1917, са Крфа.*²⁶

ФРНАЦУСКИ БАЦИ

Школовање и боравак српских ђака у Француској оставили су дубок траг на њиховом личном и професионалном животу. Баџи су у отаџбину понели не само знање већ и манире који су тридесетих година XX века дали обележје социјалним дешавањима – у моди, исхрани, у организовању журева. Тих првих послератних година од својих другова који су време окупације провели у Србији разликовали су се и по одевању у којем су се препознавали француски дух и култура. Српска списатељица Мирјана Јаковљевић у свом дневнику је забележила: *После ратника поче да долази бежанија из Француске и ђаци из француских и енглеских колеџа. Баџи су дочекани најсрдачније ... лепо, симпатични, лепо обучени, они донеше знање француског језика и елеганцију француских одела и шешира. Одмах су падали*

²³ В. П., н.д., 137. Овај *Буквар*, који је био у употреби у свим српским школама, први пут је штампан 1892. године.

²⁴ Овај податак забележен је на дописној карти из Фонтенблоа, Педагошки музеј, Београд, Збирка фотографија, инв. бр. 2299-II-1020.

²⁵ *Српске новине*, бр. 48, Крф, 22. април 1917, 3.

²⁶ Љ. Самарџић, *Ходочашће на Крф*, Београд, 2004, 43.

у очи поред својих другова који су остали под Шумадијом, јер ови беху поцепани, ослабили, у цителама поткованим плочицама, а млади и лепи Французи како их прозваше девојчице, очараваху своје колегинице.²⁷

Тадашњим српским властима било је сасвим јасно да без образованог појединца нема модерне државе, па је школовање у Француској искоришћено за формирање комплексних и креативних личности. Многи од матурских задатака написаних у Српској гимназији у Ници и Болијеу указују на висок степен образовања, зрелости и оригиналности у постављању и решавању проблема. У писменом задатку из српског језика који је 1919. на вишем течајном испиту у Болијеу написао ученик Витомир Павловић стоји:²⁸ *Није то само формалност што се Историја дели на векове. Велики догађаји политички или који други, на пример културни, који измене јако дотадашње стање једног света или целог човечанства, јесу критеријум за то. Може ли се Дваести век узети за почетак једног века у Историји?... Ако се баци поглед на појаве, које су се догодиле у овом веку одмах ће се увидети да је довољан велики рат и његове последице да се узме Дваести век за почетак века у Историји.*

Сигурно је оваква подела времена у писменом задатку В. Павловића била изазвана тешкоћама које је ученик доживљавао, али је занимљиво то што је неколико деценија касније познати историчар Ерик Хобсбаум у делу *Доба екстрема* писао о *кратком двадесетом веку*, веку од избијања Првог светског рата до распада Совјетског Савеза.

Знање француског језика и елеганција француских шешира нису били једина обележја живота *француских ђака*. Њихови успеси у свим областима природних и друштвених наука сведоче о томе да је образовање стечено у француским лицејима и на колеџима или матурским течајевима имало далекосежан утицај на њихов професионални живот и они су, као такви, постали симбол једног времена и историјских дешавања. Тако се ни друштвена историја Србије не може комплексно сагледати без утицаја који су *француски ђаци* имали на свакодневни живот обичних људи или на друштвенополитичка збивања у међуратној Србији.

Французи су као војни савезници и као савезници који су прихватили и школовали српску омладину током Првог светског рата остварили *видан утицај* на послератни друштвенополитички живот Срба. Уосталом, то им је и била намера, што потврђује писмо Леона Поенкареа упућено 23. септембра 1916. председнику француске Скупштине. У писму се, поред осталог, наводи: *Сматрам, као и Ви, да постоји виши интерес за бржи развој нама склоне интелектуалне елите Србије, којој ћемо дати печат француске културе.*²⁹ Француска влада није тежила само томе да збрине децу и омладину већ и да кроз процес образовања омогући остваривање својих дугорочних интереса у Србији, односно у Југославији.

Послератни француски утицај у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и у Краљевини Југославији, показивао се у свим видовима друштвеног живота, у политици, науци, култури и образовању. Поред осталог, циљ ширења француске културе и учења француског језика било је и умањивање немачког

²⁷ М. Јаковљевић, *Изданци Шумадије*, Београд, 2009, 253.

²⁸ АС, МПС Крф, ПО Париз, 1919, Ф XLI, р/1: писмени задатак Витомира Павловића, ученика Српске гимназије у Болијеу, рађен на матурском испиту јануара 1919, под називом *Нек се овај вијек горди над свијема вјековима / Он ће ера бити страшна људскијема кољеним. Његош.*

²⁹ Љ. Трговчевић, н. д., 268.

утицаја, као и стварање друштвених веза којима је требало омогућити укључивање личности с Балкана у француску политичку и културну елиту.

Један од најширих и најјачих утицаја остваривао се учењем француског језика, чиме је, поред осталог, требало омогућити формирање млађег нараштаја у традицијама француске културе. За учење француског језика од великог значаја било је оснивање Француско-српске школе *Saint Joseph* у Београду. Та школа стекла је право рада декретом Министарства просвете у августу 1926. године.

Очигледно је да је исказана солидарност у области школовања оставила далекосежан утицај на каснију делатност *француских ђака*, али и на нека политичка, културна и привредна дешавања у међуратној Србији.

ЗАКЉУЧАК

Посебан значај школовања српских ђака у Француској за време Првог светског рата огледа се у остваривању континуитета у образовању српске младежи током XX века. Онај део омладине који је остао у окупираној Србији, у којој већина основних и средњих школа није радила, нередовно школовање наставио је по законитостима политике образовања аустроугарског Војног генералног гувермана. За разлику од њих, они који су напустили земљу имали су прилике да наставе школовање у француским школама или у оквиру матурских течајева. Због неусаглашености школских система Србије и Француске и због ратом изазваног заостатка у образовању српске деце Министарство просвете Србије организовало је рад матурских течајева, а касније и гимназија у Ници и Болијеу.

Када се разматра школовање српских ђака у Француској, треба указати и на чињеницу да су њих током боравка у тој земљи пратили искусни професори из Србије, који су стручним и педагошким радом за релативно кратко време много постигли. Професори и учитељи који су пратили ђаке у школама и интернатима имали су веома деликатан задатак – да пренесу ученицима знање, али и моралне норме које се стичу у породици. Тако је пред професорима стајао изазов који је подразумевао подизање нових генерација, то јест будуће српске интелигенције, кроз општедруштвени и национални вид васпитавања. Организујући ђачке свечаности у духу православља, попут светосавских прослава, и поштујући културу домаћина, учитељи и професори из Србије формирали су генерацију *француских ђака*, који су у послератном периоду били спремни да елементе западне културе унесу у стварање нове државе.

Поменућемо само само део професорске елите - министар просвете Љубомир Двидовић, професор др Ђорђе Станојевић, представник у *Универзитетском одбору за српску омладину*, председник Српске краљевске академије Јован Жујовић, шеф Просветног одељења у Паризу, нешто касније касније и академик Сава Урошевић; директор Српске гимназије у Болијеу био је др Светолик Стевановић, а управа над учитељском школом била је поверена др Алекси Станишићу; предавали су Јован Кангрга, Миладин Шеварлић, Риста Карљиковић, Владан Ђорђевић; на учитељским течајевима радили су и др Павле Чубровић, а неки од писаца уџбеника били су Веселин Чајкановић, *Извод из француске граматике* и Урош Џонић, *Кратак преглед историје српске књижевности*.

Током ратних година многе истакнуте личности из Србије и Француске посећивале су српске ученике који су своје школске дане проводили с француским друговима, а међу њима био је престолонаследник Александар Карађорђевић, који је 16. марта 1916. обишао колеџ у Фонтенблоу.

Како се рат ближио крају тако су наде у срећан повратак кући бивале све веће. Али срећа није била једино осећање. Пред младима је била и велика одговорност. Са избегличких стаза враћена је читава послератна универзитетска генерација, а од ње се много очекивало. И стварно, њихови успеси у свим областима природних и друштвених наука сведоче о томе да је образовање стечено у француским лицејима и на колеџима или матурским течајевима имало далекосежан утицај на њихов професионални живот и они су, као такви, постали симбол једног времена и историјских дешавања. Тако се ни друштвена историја Србије не може комплексно сагледати без утицаја који су француски ђаци имали на свакодневни живот обичних људи или на модернизацију, односно на друштвенополитичка збивања у међуратној Србији.

ЛИТЕРАТУРА

Архив Србије, Београд - Фонд Министрство просвете на Крфу
Педагошки музеј, Београд - Фонд Школовање наших ђака у Француској за време Прог светског рата

- В. П, Рад Министарства просвете, у: *Наставник 1914–1919*, Београд, 1919, 116-138.

- Димник И., Љубомир Давидовић и наша просвета, у: *Споменица Љубомиру Давидовићу*, Главни одбор Демократске странке, Београд 1940, 119-126.

- Јаковљевић М., *Изданци Шумадије*, Београд, 2009.

- Кангрга Ј, Српске школе у Ници, у: *Наставник 1914-1919*, књ. XXVII, Београд, 1919, 31-41.

- Кангрга Ј., Костић М., Увод, у: *Наставник 1914–1919*, књ. XXVII, Београд, 1919, 24.

- Конвенција о школовању српских студената, ученика и ученица у француским универзитетима и учитељским школама, у: *Српске новине*, бр. 30, Крф, 31. октобар 1917.

- *Министарство просвете и црквених послова. Преглед рада у 1916. и 1917. години*, Државна штампарија Краљевине Србије, Крф 1918.

- Н. Н, Додатак шефовима и васпитачима ђачких група у Француској, у: *Учитељ*, бр. 6, Париз, 1918, 27.

- *Правила Удружења бивших ученика француских школар*, Београд, 1935.

- Рабреновић М., Један важан просветин документ, у: *Учитељ*, бр. 9–10, Београд, 1940, 617-622.

- Самарцић Љ., *Ходочашће на Крф*, Театрон, Београд, 2004.

- *Српске новине*, бр. 48, Крф, 22. април 1917, 3.

- Станисављевић В., *Два века српских уџбеника*, Завод за уџбенике и наставна средтва, Београд 1992.

- Стевановић С., Српска школа у St. Jean Cap Ferrat и у Beaulieu, у: *Наставник 1914–1919*, Београд, 1919, 42-49.

- Трговчевић Љ., Прилог проучавању организације школовања српске омладине у Француској почетком 1916. године, у: *Зборник радова Историјског института, Београд*, књ. V, Београд, 1987, 261-269.

- Трговчевић Љ., Два документа о школовању српске младежи 1917. године, у: *Историјски гласник*, бр. 1-2, Београд, 1983, 99-107.

- *Уредба о школовању и васпитању српске школске омладине у Француској*, Државна штампарија Краљевине Србије, Крф, 1917.

SUMMARY

Serbian pupils received a very warm welcome in French towns and villages. The distinguished persons from these places greeted the famished and frostbitten children with full honours. Children and professors were accommodated in monasteries, hotels or houses of French families, as well as in hospitals where they received necessary medical care. The Serbian government and French Ministry of Education carried out the accommodation of the newly arrived youth in cooperation with the Educational Department in Paris. Owing to the allies' aid, by the end of June 1916, the majority of Serbian pupils were accommodated, spending the summer holidays in French families or pupils' colonies located in smaller French places and learning the French language. When we discussed about the education of Serbian students in France, we should point out the fact that, during their stay in the country, they were guided by experienced professors from Serbia, who were, with professional and educational work, for a relatively short time achieved a lot. Professors and teachers had a very delicate task – they had to transfer the knowledge to students and moral norms that they were acquired in the family. After the liberation of Serbia, the majority of pupils came back from France in 1919. They had finished grammar schools, educational, trade or other technical schools. Having arrived in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, the graduates of French universities left an indelible mark in Serbia in the fields of medicine, architecture, law, and philosophy. Owing primarily to the benevolence of the French government and the well-organised educational system, Serbia entered the post-war period with a new generation of highly skilled experts who contributed